

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKLERDE KEÇECİLİK ve KEÇE YAPIMINDA YENİ TEKNİKLER

TURKISH CRAFT OF FELT MAKING FROM THE PAST TO THE PRESENT AND NEW TECHNIQUES IN FELT MAKING

Deniz ÇELİKER¹

ÖZET

Tiftik keçisi, koyun, tavşan, deve ve lama gibi hayvanların yünlerinin su, sabun ve ısı yardımıyla oluşturulan alkali bir ortamda liflerin birbiri arasına girmesi ile elde edilen keçe, bilinen en eski tekstil yüzeyle el sanatı ürünü olup, ilk ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kullanım alanının genişliği nedeniyle keçe, günlük yaşamın bir parçası olarak varlığını bugünde sürdürmektedir. Bununla birlikte son dönemlerde turistik ve hediyelik eşya üretiminde olduğu gibi birçok sanatçının eserlerinde keçe kullanımı görülmektedir. Bu çalışmada, geçmişten günümüze keçe sanatının Türk kültürü içindeki yerinin ve öneminin belirtilmesi; keçe üretiminde kullanılan araçlar ile uygulanan teknik ve kullanımlarının incelenmesi; geçmiş ve günümüz örnekleri ele alınarak, günümüz ihtiyaçları doğrultusunda farklı tekniklerle bütünleştirilerek turistik ve sanatsal değeri olan yeni örneklerin ve tekniklerinin tanıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keçe, keçecilik sanatı, ıslak keçe, kuru keçe.

ABSTRACT

Felt, which is made of wool of animals such as angora goat, sheep, rabbit, camel and lama in alkaline conditions created with the use of water, soap and heat, is the oldest known handicraft product with a textile surface. Felt, the exact date of origin of which is unknown, is produced in a process in which wool fibers are interwoven. On account of the fact that it has a wide range of usage areas, it keeps its presence in daily life today. Moreover, felt is increasingly used in souvenir making and it is also a common material used in creating objects with an artistic value. This study seeks to emphasize the place and importance of felt making in Turkish culture from the past to the present; to study the tools and techniques used in felt making; to present new techniques in felt making and new usage areas in modern urban life and novel felt products with an artistic value.

Key Words: Felt, Craft of Felt making, wet felt, dry felt.

---

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Isparta.

1. GİRİŞ

Keçe, Tekstil Terimleri Sözlüğü'ne göre birinci tanımla, *“Yün ve keçi kılı gibi hayvansal doğal elyafın, dış tabakasını oluşturan üst örtü hücrelerinin (pulların) belirli ısı, nem ve basınç altında, sıcak ve kaygan bir ortamda sürtünerek birbirine kenetlenmeyle oluşan dokusuz tekstil yüzeyi”* ve ikinci tanımla, *“Ağır bir dinkleme ve yıkama sonucu doku yapısı kaybolan ve yüzeyinde düzgün bir hav tabakası oluşan, iki ya da daha çok katlı yünlü kumaş”* olarak tanımlanmaktadır (Ergür, 2002:136). Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre ise keçe, *“Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş”* olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2011a).

Göçebe Türk toplulukları gerek çadırlarda, gerekse diğer eşyalarında kullandıkları süsleyici unsurlarda doğal olarak yetiştirdikleri hayvanların yünlerinden yararlanmışlar ve birer el sanatı ürünü olan halı, kilim, keçe vb. ürünlerin yapımını kendi geleneksel yöntemleriyle gerçekleştirmişlerdir (Ergenekon, 1994:13). Geleneksel yöntemlerle yapılmış ilk keçe örneklerine M.Ö. 4 ve 3. yüzyıllara tarihlenen Pazırık Kurganlarında rastlanmıştır. Bu örneklerdeki tepme keçeler, applike tekniği ile desenlendirilmiştir.

Pazırık Kurganı, Türk El Sanatlarının ilk örneklerini vermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Pazırık Kurganları, deniz düzeyinden 1600 m yükseklikteki Büyük Ulagan vadisinde yer alan Çulışman Irmağı ile Başkaus Irmağı arasında bulunmuştur. İlk kazılarla 1. Kurgan ortaya çıkarılmıştır. Mezarın içinde iklimin soğukluğundan ötürü donma olduğu için, eşyaların çoğu çürümeden günümüze kadar gelebilmiştir. İkinci Pazırık Kurganında bulunan önü kapalı bir gömlek, Noyun-Ula'daki bir gömleğe çok benzemektedir. Katanda Kurganında da bu tür bir gömlek vardır. Pazırık gömleğinin üzerinde altın süsler de bulunmaktadır. Üçüncü Kurgan'da, giysilerin fiyonk biçiminde düğümlemiş kuşakları da vardır. Türklerin ileriki çağlarda kaftan olarak adlandırdıkları uzun giysiler, Pazırık Kurganlarında da bulunmaktadır. Pazırık Kurganlarında ele geçirilen keçe çoraplar, çizmeler, taraklar, gözgüler (aynalar), çalgılar o çağın Türk yaşam biçimi üzerine bir fikir vermektedir. Keçe çorap ve çizme, göçebe Türklere özgü bir kültür unsurudur. Pazırık ve Noyun Ula süs eşyaları ile günümüz Türkmen ve Kazak süs eşyaları arasında dikkati çekecek ölçüde benzerlikler vardır (Anonim, 2011b). Dünyanın en eski halısı olarak kabul edilen ve MÖ. 500 yılına tarihlendirilen “Pazırık Halı” ve

halı ile aynı kurganda bulunan keçe örneği, günümüzde nesli tükendiği için doğal boyamacılıkta artık kullanılmayan Polonya kermesi (*Porphyrophora polonica*) ve kökboya ile kırmızı renge boyanmış keçe sanatının applike tekniği ile yapılmış en erken örneklerinden biridir. Polonya kermesi, *Sciernthus perennsb L.* bitkisinin köklerinde parazit olarak yaşar. Doğu Almanya'dan Ukrayna'ya kadar olan bölgede endemik olarak bulunur. Böceğin dişi türleri boyarmadde içerir. Kurutularak öğütülmüş böcek, mordanlı boyama yöntemiyle boyanır (Karadağ, 2007:8-94). Bu bağlamda Pazırık Kurganından çıkarılan bu örnek hem doğal boyacılık hem de Keçecilik sanatı için önemli bir örnektir (Şekil 1).

Şekil 1. Pazırık kurganından çıkarılan kırmızı renk Polonya kermesi ile boyanmış Keçe örneği (Karadağ, 2007:95).

Pazırık Kurganından çıkan örneklerden biri de applike tekniği ile yapılmış, kartal griffon'un bir dağ keçisine saldırışını anlatan eyer örtüsüdür. Kırmızı renkteki keçe zemin üzerine yeşil, beyaz ve krem renklerinde keçe parçaları kompozisyonu oluşturacak şekilde yerleştirilmiş ve applike tekniği uygulanmıştır. Mezar odasını ya da bir çadırı kaplamak üzere hazırlandığı tahmin edilen, 4,5 m x 6 m boyutlarında geniş bir yüzeye sahip olan bir başka tepme keçe örtü Beşinci Pazırık Kurganında bulunulmuştur. Örtünün zemini ince sular kullanılarak dikdörtgenlere bölünmüştür. Dikdörtgenlerin içlerinde, renkli keçeden applike tekniği ile oluşturulan kompozisyon tekrarlanmıştır (Aslanapa, 2003:4). Beşinci Pazırık Kurganından çıkarılan başka bir örnek ise tepme keçeden yapılan, bir çadırı koruyan "töz" olarak kullanıldığı tahmin edilen bir çift "kuğu"dur. 29 cm yüksekliğinde olan bu beyaz keçe kuğuların kanat uçlarında ve gagalarında siyah, ayak ve kuyruk kısımlarında kırmızı ve sarı renkte keçeler kullanılmıştır. Applike tekniği uygulanan bu kuğularda ayrıca kuru bitkilere de yer verilmiştir (Ergenekon, 1994:19-21).

Göktürklerde ise tepme keçe yaygılar(örtüler), kağanların tahta çıkış törenlerinde de kullanılmıştır. Kağanın kendisine tabi beyler tarafından bir keçe üzerinde havaya kaldırılması ve daha sonra güneşin döndüğü yönde, dokuz kez, otağın etrafında döndürülmesi geleneği vardır. Keçe göktürler döneminde sadece eşya olarak değil aynı zamanda bir hukuk ve devlet sembolü de olmuştur (Ergenekon, 2010:<http://yasamguzelsanatlar.blogspot.com>). Anadolu'da yerleşik ve göçebe düzende yaşamaya devam eden Selçuklular'da da çadır, eyer örtüleri, çizme, börk ve giyim kuşamda keçe kullanımı devam etmiştir. Bu dönemde tepme keçeden yapılan ve çoban giysisi olarak bilinen kepeneklere, soğuktan koruma amaçlı başlık eklenmiştir. Yine bu dönemde keçe giysilerin üzerine yapılan bezemeler zenginleşmiş ve bu alanda en önemli merkez Konya olmuştur. Selçuklular döneminde ki ahilik teşkilatı yerini, Osmanlılar döneminde Loncalara bırakmış ve bu loncalarda Keçecilik de yerini almıştır. Dönemin şenliklerin de esnaf alaylar içinde yer alan keçeciler, heyvacılar, hançer yapanlar, kürkçüler, ekmekçiler, çamaşırcılar ve leke çıkaranlar, nalça çivisi yapanlar, sırt ve sırik hammalları, Yahudi sarrafları ile birlikte yeşil bayrakları taşıyarak geçişe katılmışlardır (And, 1982:2245). Şekil 2'de görülen minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Varka ve Gülşah minyatürlerinden biridir. Bu minyatürde Varka savaş halinde resmedilmiştir. Varka'nın ayağındaki keçe çizmeler Selçuklular Dönemi'nde keçe çizme giyme geleneğinin bir örneğidir. Varka ile Gülşah, olasılıkla 12. yüzyılın sonunda ya da 13. yüzyılın başında 71 tane minyatürle resimlenerek yazılmış karmaşık ve trajik bir aşk hikayesidir. Hikaye, Hz. Muhammed (d. 571 - ö. 632) zamanında, Arabistan'da başlar ve açgözlü fakat hassas ve adil olmayan bir dünyada geçer. Varka ve Gülşah, İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunarak 1961 yılında Ahmad Ateş tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır (Daneshvari, 1986:10). Daha sonra, 1964 yılında Zabiullah Safa tarafından bu metnin Farsçası hazırlanarak basılmıştır. Varka ve Gülşah'taki minyatürlerle ilgili ilk sistematik ve ayrıntılı çalışma, 1970'te Assadullah Souren Melikian-Chirvani tarafından yapılarak yayınlanmıştır (Dinçer, 2008:1).

Şekil 2. Varka ve Gülşah minyatürü (Emiroğlu, 2009: www.tirendaz.com)

Osmanlı Dönemi'nde keçe, baş giysilerinde de kullanılmış ve genellikle şekli ile giyen kişinin sınıfını ya da rütbesini gösteren birer kılavuz olmuşlardır. Şekil 3'de görülen başlıklardan kavuk, Osmanlı Dönemi baş giysilerine örnektir. Genellikle genişliği yüksekliğinden fazla olan, keçeden külahın üzerine birkaç santimetre eninde bez sarılmak suretiyle elde edilen baş giysilerindedir. Bu baş giysisi Osmanlı döneminde yüksek rütbeli kişiler tarafından kullanılmıştır. Halk kesimi ise, keçe külahlarını abani veya yemeni adı verilen kumaşlarla sarmışlardır. Osmanlı döneminde yüksek rütbeli kişilerin ve halk kesiminin kullandığı bu başlıklar dışında dini grupların giydikleri başlıklarda ayrı özellik taşımıştır. Çevrelerinde genellikle yeşil renge yer verilen ve çeşitli formlarda yapılan bu özel başlıkların bazı türlerinde tepme keçe tekniği uygulanmıştır. Osmanlı döneminin yeniçeri askerleri, beyaz keçeden yapılmış "üsküf" veya "börk" adı verilen baş giysileri kullanmışlardır. Yaklaşık 45 cm yüksekliğindeki börk; arkaya doğru sarkan uzantısıyla yeniçerileri simgeleyen önemli bir baş giysisi olmuştur. Yeniçerilerin giydikleri bu ilginç başlıklar Osmanlı döneminin minyatürlerinde yer almıştır. 1578 yılında Türk ordusunun Kafkasya seferini konu eden Nusratname'ye ilişkin bir minyatürde yeniçeriler tepme keçeden yapılan bu başlıklarla tasvir edilmiştir. Yeniçeriler tarafından kullanılan keçe başlıklar aynı zamanda kendi içlerinde de değişiklik göstermiştir. Yünlü ve yünlüksüz keçe, üsküf ve kuka yeniçerilerin başlık türleri arasında yer almıştır. Yeniçerilerin giyindikleri bu özel başlıklar dışında yine keçeden üretilen ve Osmanlı döneminin sembolü haline gelen diğer bir başlık türünü fesler oluşmuştur (Anonim, 2011c).

Şekil 3. Osmanlılar Döneminde giyilen keçe başlıklar (Elitemiz,2007: www.kemalelitemiz.com)

Keçecilik tarihine bakıldığında yapım tekniği olarak tepme keçe tekniği ile karşılaşılmaktadır. Günümüzde ise “Islak keçe” yapımı ve “Kuru keçe” yapımı olmak üzere iki yeni teknik yaygınlaşmaktadır. Bu teknikler sayesinde geleneksel tepme keçe yapımı, kolaylaşmış ve güç isteyen bir işlem olmaktan çıkmıştır. Islak keçe yapımı tepme keçe yapımı ile neredeyse aynıdır. Ancak bu teknikle keçe yapımında büyük bir atölyeye ya da beden gücüne ihtiyaç yoktur. Bu teknik sayesinde hamamlarda ya da büyük atölyelerde yapılan keçe yapım aşamaları basite indirgenmiş, keçenin bir hobiye dönüşmesini sağlamıştır. Kuru keçe yapım tekniği ise keçenin evlerde de yapılmasına olanak sağlayan yeni bir tekniktir. Kuru keçe yapımı için su ve sabuna gerek yoktur. Bu teknikte tüm malzeme piyasada rahatlıkla bulunan keçe iğnesi ve renkli elyaflardan oluşmaktadır. Bunlara ek olarak desenlendirme tekniklerinde de farklılık gözlenmemektedir. Geleneksel tepme keçe desenlendirme teknikleri olan aplike, işleme ya da yapım aşamasında desenlendirme teknikleri, günümüz keçe desenlendirme tekniklerinden farklı değildir. Ancak sanatçıların ellerinde şekillenen keçe çalışmalarında ve hobi ürünü olan keçelerde farklı materyallerin ve desenlerin kullanılması postmodern keçe desenlendirme örneklerini oluşturmaktadır. Bu yeni tekniklerle unutulmaya yüz tutmuş bir el sanatı ürünü olan keçe yeniden canlanmış, yeni materyaller ve tekniklerle birleşerek hem işlevsel hem de görsel olarak yaygınlaşmıştır.

2. GELENEKSEL TEPME KEÇE YAPIMINDA KULLANILAN ARAÇLAR

Keçe tüm el sanatlarında olduğu gibi üretimi uzun süren ve çok emek isteyen bir üründür. Geçmişte keçe yapımında basit el araçları kullanılırken, günümüzde teknolojinin

gelişmesi ile yünün atımında hallaç makinesi; tepme işleminde ise keçe tepme makineleri kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde tepme keçe yapımı için yay, tokmak veya hallaç makinesi, hasır örtü, keçe tepme makinesi, kalıpgaç, makas, sepki (çubuk), buhar kazanı, halat, süpürge, makas, su kabı, terazi, boya kazanı ve ocak olmak üzere on altı adet araca ihtiyaç vardır. Keçe yapımında kullanılan yün ise hammaddeyi oluşturmaktadır.

Fiziksel bir olay olan keçeleşme, yün liflerinin basınç altında sürtünmesiyle, liflerin üst örtü hücrelerinin (pulların) karmaşık biçimde birleşmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Keçeleşme sonucu kumaşın dokusu artık görünmez ve yüzeyi küçülür. Keçeleştirme ise, hayvansal elyafı (yün, her tür kıl ve tüyler) bükme ve dokuma işlemi yapmaksızın birbirine bağlayan, bükülebilir, sağlam bir yüzey elde etme işlemidir. Keçeleştirme sıcak, nemli ve kaygan (sabun, asit, yağlı bir eriyik, sodyum karbonat) bir ortamda daha kolay gerçekleştirilir. Ayrıca elyafı harekete geçirmek, sıkıştırmak ve birbirine sürtünmesini sağlamak gerekmektedir (Ergür, 2002:136).

Tepme keçecilik alkali ortamda çalışılır ve alkali ortam sabunla sağlanır. Fabrikasyon keçeciliğinde genellikle alkali ortamın temininde sabun, asit ortamının temininde de H₂SO₄ (sülfürik asit) ve PH sınırı azami 2'dir. Keçeleşme için uygun olan normal nem, kuru ağırlığa göre aşağı yukarı %30 - 40'dır. Bu nem hem tepme keçecilikte ve hem de fabrikasyon keçeciliğinde su veya buharla sağlanır. Keçeleştirmenin oluşabilmesi için normal ısı 50–60°C'dir. Bu ısı tepme Keçecilikte hamamda keçeleştirmede 50–60°C'lik, atölyelerdeki keçeleştirmede ise yaklaşık 80°C'lik suyun kullanılmasıyla sağlamaya çalışılmaktadır. Keçeleştirme, ısının artmasıyla yükselir. Ancak yüksek alkalilik ısıyla bağlarını, yündeki molekül zincirlerini ve örtü hücrelerini parçalar, yünü plastikleştirir, elastikiyeti azaltır (Anonim, 2009d:4).

3. GELENEKSEL KEÇE YAPIMI VE YENİ KEÇE YAPIM TEKNİKLERİ

3.1. Geleneksel Tepme Keçe Yapımı

Tepme keçe yapımı üç aşamada tamamlanan bir işlemdir. Birinci işlemde kullanılacak yünün atımı yapılarak, desenli keçe yapılacaksa kullanılacak desen hazırlanır. İkinci işlemde ise yünün saçımı, desen oluşturma ve pişirme işlemleri gerçekleştirilir. Son olarak üçüncü işlem de ise keçe yıkanıp kurutulur. Bu son işleme bitirme işlemi de denmektedir.

Keçe yapımında Mayıs ayı kırkımdan (ilk kırkımdan) elde edilen koyunyünleri kullanılmaktadır. Yün kırkımdan sonra pıtrak ve pisliklerden temizlenmesi için iyice didiklenir ve ardından yay ve tokmakla lifler birbirinden tamamen ayrılana kadar atılır. Yere serilen bir hasır zemin üzerine, keçe ustasının daha önce yapmış olduğu iyice dövülmüş “pasta” ismi verilen renkli keçeler desene göre kesilerek yerleştirilir ve üzerine motifleri tamamen kapatacak şekilde eşit oranda yün serpilir (Şekil 4 ve Şekil 5).

Şekil 4. Hasır örtü üzerinde renkli şerit keçelerle desen oluşturma işlemi (Çeliker, 2011)

Şekil 5. Desenin üzerine yün atımı (Çeliker, 2011)

Yün serpilme işlemi bittikten sonra süpürge yardımı ile yünün üzeri ılık sabunlu su serpilir ve hazırlanan yün hasırla birlikte sarılarak rulo yapılır (Şekil 6 ve Şekil 7).

Şekil 6. Atımı yapılmış yünün üzerine süpürge yardımı ile sabunlu sıcak su atımı (Çeliker, 2011)

Şekil 7. Tepme ve pişirme işlemi için keçenin sarılması (Çeliker, 2011)

Hazırlanan rulo tepme işleminde dağılmaması için ipe sarılarak sıkıca bağlanır ve tepme işlemine geçilir. Tepme işlemi 30-40 dakika ayakla yapılan bir işlemdir. Bu işlemde hazırlanan birkaç kişinin ritimli hareketleri ile gerçekleştirilir. Tek ayakla ve sert adımla üzerine basılan rulo, bir ileri bir geri hareket ettirilerek zemin boyunca tepilir. Zemin sonuna gelindiğinde rulonun diğer tarafına geçilerek aynı işlem tekrar ettirilir. Bu tepme işlemi sonunda rulo açılarak “Çatki” denilen bozuk kenarların düzeltilmesi yapılır. İlk tepme işleminden sonra çatkısı yapılan ham keçe “pişirme” aşamasına geçilerek, yeniden ıslatılıp sarılır ve ikinci kez tepme işlemine tabi tutulur. Keçe yapımında günümüz kolaylıkları kullanılarak, yay ve tokmak yerine hallaç makinesi; tepme işlemi için insan gücü yerine tepme makinesi kullanılmaktadır. Teknolojinin getirdiği olan bu makinelerle yapılan keçe yapımında işlem sırasında bir farklılık yoktur (Şekil 8).

Şekil 8. Keçe tepme makinesinde keçenin tepilme işlemi (Çeliker, 2011)

Son olarak ise bitirme işlemi olarak, keçe yıkanır ve tekrar sıkı bir rulo yapılır. Rulo yere dik bir konumda bekletilip, içinde kalan suyun iyice süzülmesi sağlanır ve asılarak kurutulur (Şekil 9).

Şekil 9. Bitirme işlemi olan son işlemlerden keçenin yıkandıktan sonra askıya alınıp kurutulması (Çeliker, 2011)

Geleneksel tepme keçe tekniği ile yapılmış bu örnek, üç göbek motifi ile bezenmiştir (Şekil 10). Hasır üzerine önceden boyanıp kesilen keçeler dıştan içe doğru kompozisyona göre düzenlenmiş; daha sonra üzerine atımı yapılmış beyaz yün serpilip sarılarak keçe tepme işlemine geçilmiştir. Keçenin renkleri, doğal yün rengi (beyaz), mavi ve kırmızıdır. Keçe yaygı ismini zemindeki yıldız motifinden oluşan göbeklerin sayısından almıştır. Günümüzde de geleneksel keçe üretimi yapan ustalarca bu model ve benzerleri yapılmaya devam etmektedir.

Şekil 10. Üç göbek motifli yaygı keçesi, (Topbaş ve Seyirci, 1987:748)

3.2. Islak Keçe Yapımı

Günümüzde keçe yapımı evlerde ve küçük atölyelerde hobi amacı ile yapılmaktadır. Bu amaçla yapılan keçelerin yapım aşamalarına bakıldığında, büyük ebatlarda yapılan klasik tepme keçeden farklı değildir. Evde keçe yapmak için gerekli araçlar şu şekildedir; sabun, sıcak su, eldiven, sarmak için kabarcıklı poşet, bambu amerikan servisi, küçük bir sopa. Yapım tekniğine bakıldığında ise; bu iki teknik arasında farklılık neredeyse yoktur. Evde keçe yapımı için öncelikle başlama işlemi için yünler hazırlanır. Piyasada rahatlıkla bulunan farklı renk ve tonlardaki elyaf yünler sayesinde öncelikle yün boyama işleminin yapılmasına gerek yoktur. İkinci aşama olarak, klasik keçe yapımından farklı olarak naylon örtü hasır örtünün dışına değil içine serilir. Burada Amerikan servisleri, klasik teknikteki hasır örtünün yerine kullanılabilir. Hasır örtü üzerindeki naylon üzerine bir kat yün atılır. Atımı yapılan yün üzerine lif ya da pasta denilen motifler yerleştirilir. Hazırlık işlemi tamamlanan keçe üzerine, sabunlu sıcak su serpilerek tamamı ıslatılıp, sarma işlemine geçilir. Sarma işleminde ise önce naylon, sonra sopa, en son hasır örtü sarılarak bağlanır. Sopa hazırlık kısa kenarına koyularak yapılan rulonun daha tok ve sağlam olması sağlandığı gibi, sıkıştırma avantajı ile de yünün kaymasını engellemektedir. Hazırlanan rulo 30-40 defa bastırılarak yuvarlanır. Yuvarlanması biten keçe açılarak çatkısı yapılır ve varsa buruşukluğu ya da kayıklığı düzeltilerek tekrar sarılır. Bir kez daha sarılan keçe aynı sayıda yuvarlanarak iyice sıkıştırılır. En son olarak yuvarlanması tamamlanan rulo açılıp keçe durulanarak kurutulur. Bu şekilde hem desenli hem desensiz keçe üretimi evlerde de hobi amaçlı olarak yapılabilir. Bu teknikle yapılan keçelerin, ince oluşu nedeni ile istenen formda kesilip motifler oluşturulabilmekte ve bu motifler rahatlıkla elde dikişle bile dikilebilmektedir.

Şekil 11’de görülen örnek, ıslak keçe yapım tekniği ile yapılmıştır. Bu örnekte el şeklinde şablon kullanılmış ve dikişsiz olarak tasarım tamamlanmıştır. Kalıp örneğin bitim ebatından

%40 daha büyük kesilerek, şablonun üzerinde dıştan içe doğru ters bir şekilde desen oluşturulmuştur. Desenin üzeri yünle kapatılarak ıslak keçe yöntemi ile keçeleştirme işlemi yapılmış ve son olarak da kurutma işlemi ile çanta tamamlanmıştır (Anonim, 2009e).

Şekil 11. Islak Keçe yapım tekniği ile yapılmış çanta (Anonim, 2009e).

3.3. Kuru Keçe Yapımı

Evde keçe yapımı için bir başka teknik ise kuru keçe yapım tekniğidir. Bu teknikte gerekli olan malzeme piyasada kolaylıkla bulunan keçe iğnesi, fırça aparatı ve renkli yündür. Su ve sabunun kullanılmadığı bu yöntemde kuru taranmış elyaf ince tabaklar halinde bir sıra yatay, bir sıra dikey olacak şekilde en az 6 sıra olarak fırça üzerine serilir. Keçe iğnesi ile elyaflar birbirine kaynaşmaya kadar keçe iğne darbeleri ile dövülür. Bu teknikle kumaş üzerine keçe applike yapmakta mümkündür. Bu yöntemde ise kumaş üzerine istenilen şekil çizilir ve çizgilerin üzerine yün lifler yerleştirilir. Kumaşın altına fırça aparatı ya da sünger konularak, iğne ile tepme işlemine geçilir. İğne darbeleri yün lifler kumaşın arkasına düzgün bir şekilde geçinceye kadar devam ettirilir. Kuru keçe yapımı geleneksel ıslak keçe yapımına göre daha kolay bir yöntem olmasına karşın, fırçanın ebatları ölçüsünde sınırlı küçük keçeler yapıldığından daha çok motif oluşturmak ya da yün kumaşlara dikişsiz applike yapımı için tercih edilmektedir.

4. KEÇE DESENLENDİRME TEKNİKLERİ

Keçe desenlendirme teknikleri klasik olarak, yapım sırasında desen oluşturma, applike tekniği ile desenlendirme, işleme tekniği ile desenlendirme ve kuru elyaf ile desenlendirme olarak dört grupta ele alınabilir. Yapım sırasında desen oluşturma; desenli keçe yapımında

geçmişten günümüze desen oluşturmada bu yöntem sıklıkla kullanılmıştır. Aplike tekniği ile desenlendirme de ise model, motiflerin belirli kompozisyon düzeni içinde zemine tutturulması ile gerçekleştirilmektedir. Aplike yapılacak motif, asıl kumaş üzerine belirlenen ölçülere bağlı kalarak teyelle tutturulur. Daha sonra motife ve kullanılan kumaşlara uygun renkte iplikle dikilerek sabitlenir. Aplike tekniği geçmişten günümüze Anadolu'da çok kullanılan bir tekniktir (Çeliker, 2011:48). Bu tekniğin geçmişte de kullanıldığına kanıt olarak Hun sanatı gösterilebilir. Yapılan arkeolojik kazılarda, Hunların kullandıkları eyer ve eyer altı örtüleri, keçe yaygıları ve bunların üzerinde deri, kürk ve keçeden kesilen değişik biçimlerde süsleyici applike örneklerine rastlanmıştır (Diyarbakirli, 1972:79) (Şekil 12).

Şekil 12. Pazırık kurganından çıkan keçe applike (Anonim, 2011f).

Pazırık ve Noin Ula Kurganlarında bulunan kırmızı, mavi, sarı, beyaz renkli keçe parçaları ile yapılmış eyer örtüleri, örtüler, perdeler Asyalıların M.Ö. 1. yy.'da kumaş boyama ve applike yapmadaki ustalıkları göz önüne sermektedir (Barışta, 1995:6). İşleme tekniği ile desenlendirme ise ipek, yün, keten, pamuk, metal v.b. iplikler kullanılarak, çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla; keçe, deri, dokuma çeşitleri v.b. üzerine yapılan bezemeler (Barışta, 1999:4) olarak tanımlanan bu teknik geçmişte keçe desenlendirme teknikleri içinde sıklıkla kullanılmıştır. Desensiz üretilen keçelerin üzerine yün, pamuk, ipek gibi iplikler veya sim, sırma gibi madeni teller kullanılarak; süzeni, çin iğnesi, maraş işi gibi işleme teknikleri ile elde edilen desenlendirme de işleme tekniği kullanılmaktadır (Ergenekon, 1994:101). Keçe işlemeciliğinde en çok çiçek, dama, baklava dilimi, kafes, yıldız, gül, badem, koçboynuzu, kuş, ibrik ve cami, mihrap motifleri kullanılmaktadır.

Kuru elyaf ile desenlendirme tekniğinde ise desen, keçe üzerine uygulanmak istenen kompozisyona uygun renklere boyanmış elyafların, motiflerin formuna uygun biçimde şekillendirilmesi ile oluşturulur. desenlendirme esnasında önceden hazırlanan renkli keçe

şeritler yerine oluşturulmak istenen kompozisyona göre renkli şekillendirilmiş elyaf demetleri kullanılmaktadır. Bu teknikle şal ve atkı gibi kumaşlarda desenlendirilmektedir. Aynı zamanda hasır üzerine önce taranmış elyaf istenilen ölçülerde her yerine eşit dağılım sağlanarak yerleştirilip üzerine önceden şekillendirilmiş renkli elyaflar kompozisyona göre yerleştirilmektedir. Hazırlanan bu elyafların üzerine geniş gözenekli pamuk kumaş örtülür. Kumaşın üzerine tekrar taranmış elyaf örtülerek keçeleştirme işlemi yapılır. İki elyaf arasına örtülen kumaş, keçe yüzeyinde doku oluşturmaktadır (Akpınarlı ve Tozun, 2009:117).

5. GÜNÜMÜZDE YAPILAN KEÇE ÇALIŞMALARI

İlk ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmese de ilk örneklerinden bu güne keçeler hem işlevsel hem de görsel birer el sanatı ürünü olmuştur. Kimi zaman izolasyon yeteneği ile çadır, kepenek, çizme, baş giysisi v.b. olarak koruyucu görev üstlenmiş, kimi zaman da sanatçıların ellerinde sanat eserine dönüşmüştür.

Şekil 13. Hücreler, Belkis Balpınar Acar, 2005.

1993-1996 Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi halı ve kilim tasarımı dersleri veren ve yirmi dört yıldır yerleştiği Bodrum İli'nde sanat yaşamına devam eden Belkis Balpınar Acar, keçeyi sanat eserleri oluşturmada kullanan ve onu kullanım işlevinden ayırarak, mesaj iletme içeriği ile yeni ve sanatsal bir işlev kazandıran sanatçılardan biridir (Çotaoğlu, 2011:110). Şekil 13'de görülen Belkis Balpınar Acar'a ait Hücreler isimli keçe eser, Kuantum fiziği ve tekstil sanatlarının bir arada oluşu ile tasarlanmıştır. Disiplinlerarası bağlamda hazırladığı bu eserinde Acar, siyah, beyaz ve bordo renkleri ile hazırladığı keçelerden, bordo rengi zemin olarak kullanmış, siyah ve beyaz renkli hücreleri ise aplike tekniği ile zemin üzerinde konumlandırmıştır (Çotaoğlu, 2011:181).

Şekil 14. Keçe applike pano örneği (Özhekim, 2009:129).

Marmara Üniversitesi, Güzel sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı'nda Öğretim üyesi olan Didem Atış Özhekim'de, Belkıs Balpınar Acar gibi hammaddesi keçe olan sanat eserleri oluşturmaktadır. Şekil 14'de görülen pano, Özhekim tarafından 2009 yılına ait keçe üzerine, keçe applike tekniği uygulanmış bir eserdir. Siyah, koyu kahve renkleri, keçenin doğal rengi olan beyaz renk, sarı ve turuncu ile parlaklık sağlanarak kombine edilmiştir. Ayrıca yine aynı renklerde hazırlanmış helezonlar ve bulut motifleri ile applike tekniğinde kompozisyon tamamlanmıştır.

Şekil 15. Filiz Otyam'a ait Mekikli dokuma, 2008 (Otyam, 2009:27).

ABD'de 1963-1968 yıllarında iç mimari eğitimi gören Filiz Otyam, ülkeye döndükten sonra oran sanat galerisi yöneticiliğinin yanı sıra Ankara Afsad'da fotoğraf kurslarına katılmıştır. Eşiyle birlikte açtıkları "Dünya Güzel Olmalı" ve "Eğer Bizi Sual Eden Olursa" adlı

fotoğraf sergileri yurtiçinde ve Almanya'nın çeşitli kentlerinde bir yıl sergilenmiştir. 1979 yılında yerleştikleri Antalya'nın Gazipaşa ilçesinde geleneksel "çulhalık" tezgâhında dokuma çalışmalarına başlamış ve Köln/Münih/Kopenhag/Eslingen/Kuveyt/Nürnberg/Vilnius'da sergiler açmıştır. İlk kez ülkemiz adına çağrıldığı Polonya Lodz Tekstil Müzesinde 1992-2004 arasında "Toros Çitlenbikler" adlı çalışmaları sergilenmiş; 1998-2004 yıllarında "Bereket Tanrıçası Kibele" ve "Dokunmuş bireyler" adlı çalışmaları ile katıldı ve iki büyük dokuması müze koleksiyonuna alınmış, yine bu müzenin 2001 ve 2006 yılı yarışma kurulunda Türkiye danışmanlığı yapmıştır. 32 yıldan beri tekstille ilgilenen ve sanatsal çalışmalarına atölyesinde devam eden Otyam'a ait, birçok dokuma ve keçe sergisi bulunmaktadır. Şekil 15'de görülen Filiz Otyam'a ait bu eser, 100cmX90 cm ebatlarında olup, eser, Çulhalık tezgâhında yapılmış dokumanın keçeye yayılması ve tepme keçe tekniğiyle dövülmesi ile gerçekleştirilmiştir (Çotaoğlu, 2011:111-190).

Şekil 16. Mehmet Girgiç'in Zeugma Çingene kız keçe pano eseri, (Anonim, 2007g).

1953 yılında Konya'da doğmuş olan ve dede mesleğini devam ettiren Mehmet Girgiç, yurtiçi ve yurtdışında pek çok sergi gerçekleştirmiştir. Çatalhöyük'teki duvar resimlerini ve figürlerini de keçeye başarıyla uygulayan Mehmet Girgiç, eserlerini ABD'de açtığı sergide insanların beğenisine sunmuş, UNESCO'nun yürüttüğü kültürel miras çalışmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkan "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" kapsamında 14 Ocakta 2010 tarihinde, İstanbul'da düzenlenen törenle "Yaşayan İnsan Hazinesi" ödülünü almıştır. Şekil 16'da görülen pano, Zeugma antik kentinden çıkarılan ve şu anda Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen "Çingene Kızı" mozağinin Girgiç tarafından keçe sanatına dönüştürülmüş bir örneğidir.

Günümüzde ise keçenin evde de yapılabilmesi ve renkli keçe elyaflarının piyasada satışının yapılması ile keçeden her türlü aksesuar ve takı yapılmaktadır. Keçeden yapılan aksesuarlar ve takılar yine keçe ya da yün, dantel, iplik, madeni ipliklerle kombine edilebildiği gibi, gümüş, altın ya da taşlarla da süslenerek görsellikleri arttırılabilir.

Şekil 17. Keçe ve renkli düğmelerle yapılmış kitap ayrıçları (Anonim, 2010g).

Şekil 18. Keçe üzerine keçe applike edilmiş ve renkli ipliklerle dikişlenmiş bileklikler (Anonim, 2010h)

Şekil 19. Boncuk, sedef, dantel ve metal ipliklerle düzenlenmiş keçe küpeler (Anonim, 2010h)

Şekil 17’de görülen kitap ayrıçları sentetik elyaf ve doğal keçe karışımından yapılmış örneklerdir. Evde keçe yapma teknikleri ile de yapılabilen bu çiçekler, piyasada renklendirilmiş ve farklı boyutlarda biçimlendirilmiş şekilde rahatlıkla bulunabilen

örneklerdir. Şekil 18’de görülen bileklikler keçe üzerine yine renkli keçelerden hazırlanmış çiçek ve yaprakların aplike tekniği ile tutturulması ile oluşturulmuştur. Keçe üzerine madeni ipler, dantel ve boncuk kullanımı ile hazırlanmış Şekil 19’de görülen bu küpeler, keçenin diğer süs unsurları ile olan uyumunun ve birlikte kullanılabilirliğinin bir örneğidir.

Şekil 20. Keçeden yapılmış battaniye veya mat olarak kullanılan dikişsiz çanta örneği (Anonim, 2011).

Şekil 20’de görülen ve yabancı bir firma tarafından üretilen bu keçe çantaların önemli özellikleri sadece eşya taşıma amacı ile üretilmemiş olmalarıdır. Çantanın tasarımına esin kaynağı olan bir başka sanat dalı, kağıt katlama sanatı origamidir. Çanta yapımında kullanılan keçenin eşya taşımak için yeterli kalınlıkta olması, çantanın hiç dikişlenmeden sadece katlanarak formunun verilmesini sağlamıştır. Çanta olarak kullanılmak istenmediği durumlarda katlanan çanta açılıp düz bir yüz haline getirilebilir. Su geçirmezliği ve soğuğa karşı koruyucu olması nedeni ile açık durumda iken bebek battaniyesi veya bebek matı olarak da kullanılmaktadır.

6. SONUÇ

Keçe ve keçecilik konar-göçer hayat yaşayan Türklerin en eski el sanatlarından biri olup, Türkler’in Orta Asya’dan Anadolu’ya gelmesiyle önem kazanmıştır. Geçmişte çadır örtüsünden, yer yaygısına, giyim eşyalarından kullanıma ve taşımaya yönelik eşyalara kadar her alanda kullanılan keçe kullanımı, günümüzde aksesuarlar ve sanatsal eserlere kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Geleneksel tepme keçe yapımı zaman, beden gücü ve büyük atölyeler ihtiyaç duymaktadır. Oysaki yeni keçe yapım teknikleri ister ıslak keçe yapımı olsun, isterse kuru keçe yapımı evlerde yapılabilecek kadar basit ve güç istemeyen yeni tekniklerdir ancak, bu yeni tekniklerle yapılan keçeler, tepme keçe kadar dayanıklı olmadığından sadece

şal, takı, pano gibi dayanıklılık istemeyen ürünlerin yapında kullanılabilir. Yayı, çuval, heybe, yer yaygısı, çadır gibi dayanıklı olması beklenen ürünler için bu yeni teknikler ile üretilen keçeler uygun değildir. Ancak bu tekniklerle yapılan keçeler daha ince oluşu ve kolay şekil verilebilirliği ile istenilen ebatta ve şekilde kesilme, dikiş ve farklı materyallerle birleştirme olanağı da sağlamaktadır. Bu özellikleri ile yeni keçe yapım tekniği tasarımcıya büyük özgürlükler sağlar. Tasarımcı yeni tekniklerle yaptığı keçeyi ister motif isterse zemin olarak kullanabilir. Bu yönüyle geniş bir yelpazeye yayılan keçe aynı zamanda metal, pamuk, kamış v.b. gibi her türlü malzeme ile de birleştirilerek hem görsellik hem de işlevsellik açısından zenginleştirilebilir. Islak ve kuru keçe yapımı olarak adlandırılan bu yeni tekniklerden ıslak keçe yapımından elde edilen keçenin, daha dayanıklı olması, istenilen ebatta yapılabilmesi ve küre formunda bile keçe yapımına uygun olması, kuru keçe tekniğine göre avantajlı bir teknik gibi görünmektedir. Ancak kuru keçe için piyasada satılan farklı boyut ve şekillerdeki aparatlarda, kuru keçe ile yapılacak motiflerin yelpazesini genişlettiği gibi, yapım aşamasında gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Tüm bu avantajları ile yeni keçe yapım teknikleri bir miras olan keçenin unutulmasını engellemekte ve kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Ancak bu avantajlar geleneksel tepme keçe yapan atölyelerin kapanmasına ve tepme keçe yapımının unutulmasına mani olamamaktadır. Piyasada satılan özellikle dayanıklılık gerektiren keçe ürünler, atölyelerde geleneksel keçe üretim tekniği ile yapılmak yerine sentetik elyaflar la üretilmektedir. Kumaş gibi seri üretimi yapılan sentetik elyaflar kullanıcıya ya da keçeyi işleyecek firmaya geniş bir yelpaze sunsa da, hem yapımı, hem de nakışları ile tepme keçenin geleneksel yapısına zıt bir duruş sergilemekte, bu nedenle de keçe günümüzde kullanım alanları ile yaygınlaşmış olsa da, geleneksel tepme keçe unutulmaya yüz tutmuş sanatlar arasında anılmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Kaynak Kişiler

Kondal, Gencer, 39 yaşında, Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı ve Keçe Ustası, Yalvaç,
Görüşme Tarihi: 012.04.2011.

Yazılı Kaynaklar

Akpınarlı, F. ve Tozun, H., (2009). “Konya Keçelerinde Teknik Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, *II. Ulusal El Dokumaları (Tekstil) Kongresi ve Sanat Etkinlikleri*, Konya.

And, M., (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Anonim, (2011a). “Keçe”, *TDK Büyük Türkçe Sözlük*. <http://tdkterim.gov.tr/bts>, (02.03.2011).

Anonim, (2011b). “Pazırık Kurganları”, [http://onturk.wordpress.com/2011/03/09 /pazirik-kurganlari](http://onturk.wordpress.com/2011/03/09/pazirik-kurganlari), (02.03.2011).

Anonim, (2011c). “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Tepme Keçecilik”, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-17484/osmanli-imparatorlugu-doneminde-tepme-kececilik.html>, (02.03.2011).

Anonim, (2009d). *Keçe-Yünleri Boyama, TC. Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, El Sanatları Teknolojisi, Ders Modülleri*, Ankara.

Anonim, (2009e). “Keçe Sanatı”, <http://keceyapalim.wordpress.com/2009/10/20/kece-canta-yapimi/>, (02.03.2011).

Anonim, (2011f), http://tr.wikipedia.org/wiki/Paz%C4%B1r%C4%B1k_Kurgan%C4%B1, (02.03.2011).

Anonim, (2007g). [http://mosaicinfo.files.wordpress.com /2007/08/felt _mosaic.jpg](http://mosaicinfo.files.wordpress.com/2007/08/felt_mosaic.jpg), (02.03.2011).

Anonim, (2010h). “Keçeden Rengarenk Bileklikler”, <http://www.marifetsepeti.com/tag/kece-bileklikler>, (02.03.2011).

Anonim, (2011ı). "Apartment Therapy", <http://www.apartmenttherapy.com/la/icff-trend-felt-085001>, (02.03.2011).

Aslanapa, O., (2003). *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Barışta, Ö., (1995). *Türk İşleme Sanat Tarihi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.

Barışta, Ö., (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Çeliker, D., (2011). *Göller Bölgesinde Yorgancılık Sanatı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Çotaoğlu, C., (2011). *Türkiye’de Çağdaş Tekstil Sanatına Kadın Sanatçıların Katkıları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Daneshvari, A., (1986). *Animal Symbolism in Warqa wa Gulshāh*, Oxford Studies in Islamic Art II, Oxford, Oxford University Press.

Dinçer, B., (2008). *Varka ve Gülşah’ta Kuş Sembolizmi*, Paleoberkay Arkeoloji Sitesi.

Diyarbakırlıoğlu, M., A., (2009). "Keçecilik Sanatı", <http://www.edebiyadvesanatakademisi.com/hali-kilim-kece-dokuma-desen/geleneksel-kececiligimiz.html>, (02.03.2011).

Diyarbakırlı, N., (1972). *Hun Sanatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Ellitemiz, K., (2007). "Keçe ve Keçecilik, Anadolu Selçukluları Döneminde Tepme Keçecilik, Orta Asya’dan Günümüze Tepme Keçeler, Anadolu Selçukluları Döneminde Tepme Keçecilik", <http://www.kemalelitemiz.com/category/turk-sanati/kece-ve-kececilik>, (02.03.2011).

Emiroğlu, A., Y., (2009). "Atlı Okçular", http://www.tirendaz.com/tr/?page_id=194, (02.03.2011)

Ergenekon, C., (1994). *Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi İle Renk Desen Teknik Ve Kullanım Özellikleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, El Sanatları Eğitim Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Ergenekon, C., (2010). "Göktürkler Döneminde Tepme Keçecilik, Orta Asya'dan Günümüze Tepme Keçeler, Göktürkler Döneminde Tepme Keçecilik", Güzel sanatlar Formu, <http://yasamguzelsanatlar.blogspot.com/2010/06/gokturkler-doneminde-tepme-kececilik.html>, (02.03.2011).

Ergür, A., (2002). *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Karadağ, R., (2007). *Doğal Boyamacılık*, T.C. Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ankara.

Otyam, F., (2009). "Dokuma ve Keçe Sergisi" Kataloğu, Ege Üniversitesi, Prof. Dr. Yusuf Vardar MÖTBE Kültür Merkezi, İzmir.

Özhekim, D., (2009). "Keçenin Hikâyesi ve Sanatsal Üretimler", *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*.

Topbaş, A., ve Seyirci, M., (1987). "Anadolu'da Keçecilik", *Erdem Dergisi Halı Özel Sayısı - III*, Cilt: 10, Sayı: 30, Ankara.

Fotoğraf Çekimi

Çeliker, D., (2011). Gencer Kondal'a ait keçe atölyesi, Yalvaç.